
Kıvılcımlı'da Finans Kapital: Türkiye Üzerine Özgün Bir Sınıfsal Çözümleme ve Politik Sonuçları

ULAŞ BİLGİÇ

SSCB'nin yıkılmasından sonra dünyada esen globalleşme rüzgarları ve neo-liberal politikaların alternatifsizmiş gibi zorla uygulamaya sokulması finans-kapital kavramını yeniden gündeme taşıdı. Gelişen teknolojik olanaklar dünya çapında sermaye dolaşımını şimdiye kadar hiç görülmemiş biçimde hızlandırırken, finans sermayesini de ekonomi gündeminin tam ortasına yerleştirdi. Bu dolaşımın önündeki engeller IMF ve Dünya Bankası yoluyla zorla ortadan kaldırılmaya başlandı, dünyanın her tarafı yapısal uyum politikaları, programları vs. kuşatması altında kaldı.

Kavramın bu kadar popüler hale geldiği günümüzde Türkiye solunun önemli figürlerinden birinin, Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın, finans kapitali nasıl algıladığını incelenmek ilginç olacaktır. Bu anlamda Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın finans kapital vurgusu dikkate değerdir. Doktor Hikmet

Kıvılcımlı kavramı henüz 1935 yılında gündeme getirmiş¹ ve 1960'lar boyunca daha fazla önem atfederek ele almıştır. Kıvılcımlı, 1935'te Marksizm Biblioteği serisi arasında basılan *Emperyalizm: Geberen Kapitalizm* (1974) adlı kitabında emperyalizm ve finans kapital kavramlarının açıklamasına Lenin'in *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* (1969) çalışmasını referans alarak girişir. Bu çalışmasına 1960'lı yıllar boyunca da referans vermeye devam edecektir.

Kıvılcımlı, 1960'lı yılların sonlarına doğru dönemin politik atmosferinin de etkisiyle finans kapital kavramını daha çok vurgulamaya başlar. Bu on yıl Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Sosyalist Devrim (SD) tartışmalarının sol içinde ağırlıkta olduğu yıllardır. Bu iki farklı görüş arasında temel tartışma konusu Türkiye'nin toplumsal yapısı ve yapılacak devrimin ilk görevlerinin ne olduğunun saptanmasıdır. Bu görevlerin saptanabilmesi için ilk önce Türkiye'deki sınıfsal yapının analizine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ortam içinde Doktor Türkiye'de hakim üretim biçiminin tekelci kapitalizm ve egemen sınıf içinde de hakim zümrenin finans kapital olduğunu ileri sürer.

Bu yazıda Kıvılcımlı'nın finans kapital kavramını nasıl ele aldığı anlatıldıktan sonra Türkiye hakkındaki değerlendirmeleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra finans kapital analizi ışığında Doktor'un strateji arayışları incelenecektir. Stratejiden kasıt iktidarın alınması, kısaca ifade edecek olursak, "devrim" için izlenmesi gereken yollardır. Kıvılcımlı Türkiye solu içinde kendine has bir üslup oluşturmuş ender şahsiyetlerden biri, belki de en önde gelenidir. Bu nedenle finans kapitalin kavramsal olarak anlatıldığı bölümlerde Kıvılcımlı'nın geliştirdiği terminolojiye mümkün olduğunca sadık kalınacaktır. Sonuç bölümünde ise, Kıvılcımlı'nın bu analizinin kendi politik eylemlerine nasıl yansıdığına bakılacaktır.

Emperyalizm: Geberen Kapitalizm

Kıvılcımlı, 1935'te yayınlanan kitabında Lenin'in eserini baz alarak bir tanıma ve tanımlama faaliyetine girişir. Kitap birebir Lenin çevirisi değildir; kullanılan kavramlar ve yapılan alıntılar büyük ölçüde bahsi geçen kitaba

¹ Bu kitap, aslında sol içi bir eğitim çalışması olarak da algılanabilir. Marksist klasiklerin Türkçe'ye çevirisi o dönemin en önemli konularından biridir. Ancak Kıvılcımlı'nın bu çalışması birebir çeviri

referans vermekteyse de burada Kıvılcımlı'nın kendi yorumlarını da bulmak olanaklıdır (kitabın ismini tekrar okumak bir ipucu verecektir). Özellikle finans-kapital ya da tekeli sermayenin anladığı bölümlerde dünyadan olduğu kadar Türkiye'den de sık sık örnek verilmektedir. İş Bankası Türkiye'de finans kapitalin en önemli kuruluşu olarak nitelenir. 1960'larda bu örneğe Koç Holding de eklenecektir (1989:66).

Bu çaba içinde Kıvılcımlı'nın ilk yaptığı, emperyalizm tartışmaları içinde "kalp sosyalistler"² ya da "oportünistler" in kullandığı emperyalizm tanımlarının "proletarya bilimine" aykırı olduğunu vurgulamaktır. Aldığı örneklerden biri *dönük* Kautsky'dir: "Kautsky'e göre emperyalizmde görülen monopolcülük (tekelcilik) ve oligarşi (bir avuç adamın zılgıtı) kapitalizm için hiç de bir zaruret değildir, anomalidirler" (1974:14). Sonuç olarak, oportünistlerin emperyalizme ilişkin görüşlerini iki başlık altında toplamak mümkündür: Birincisi, emperyalizm konağı sanayi kapitalizminden doğmadır, sanayi kapitalizmine sadece bir iki yeni karakter eklenmiştir. İkincisi de emperyalizmin yeryüzünde ilk defa görülmediğini ezelden beri var olduğunu savunmalarıdır, örnek olarak Roma İmparatorluğu verilebilir.

Doktor bu görüşleri mahkum eder ve daha sonra emperyalizmin kapitalizm içinde oluşan niceliksel bir değişime değil niteliksel bir sıçramaya denk düştüğünü belirtir. Bunun için ilk etapta yapılması gereken eski kapitalizmin, yani serbest rekabetçi kapitalizmin emperyalizmle arasındaki farkları netleştirmektir.

Emperyalizm Konağı

Doktor emperyalizm konağının başlangıcını Lenin'in yaptığı gibi iki tipik finans kapital güdümlü savaşı göstererek başlar: İspanya-Amerika ve İngiliz-Boer Savaşları. (1974:21). Bundan sonra meselenin özüne yani emperyalizmin ana karakterlerine eğilir (1974: 27):

- 1) Emperyalizm ekonomi politikçe tekeli kapitalizmdir
- 2) *Emperyalizm (tuşeyli/ asalak), sürüyen ve gerici kapitalizmdir (ölüm)*

olarak nitelenemez. Lenin'in eseri referans alınarak yazılmış yeni bir kitap denebilir.

² "Kalp sosyalistler"den kasıt Kıvılcımlı'nın benimsediği Marksizm'den ayrılmış kişilerdir. Örneğin Kautsky her zaman için bir "kalp sosyalist"tir. Zaten kalp, sahte demektir.

3) Emperyalizm (buhranlar, savaşlar ve devrimlerle) bir geçit kapitalizmidir (doğum)”.

Bu üç ana karakter üzerinde Doktor'un en çok vurguladığı ise tekelci kapitalizmdir. Kapitalizmin tekelci aşamaya geçişi diğer iki karakteri şekillendiren temel dönüştürücüdür. Tekelci kapitalizmin yedi ana karakteri ise yine Lenin'den alıntılanır ancak bunlardan ilk beş tanesine daha bir önem atfedilir (1974: 27):

- 1) Kapitalin birikerek temerküzleşme (konsantrasyon) ve **merkezileşme** (santralleşme) yoluyla tekele (monopole) varışı,
- 2) Tekelleştikçe (Banka+Endüstri+Ticaret+arazi sahipliği v.s.) tüm büyük kapitallerin **biricik finans kapital** halinde içli dışlı kaynaşmaları: finans oligarşisi,
- 3) Dışarıya, metalar yerine kapitaller ihraç etmek.
- 4) Bütün dünya ülkelerinin **ekonomice** enternasyonal tekelci kuruluşlar tarafından **nüfuz bölgeleri** halinde paylaşılması,
- 5) Son olarak barış ve barış içinde birlikte paylaşma imkansızlıkları önünde, bıçağa sarılıp dünyanın **savaşla ülkece** paylaşılması ve
- 6) Asalak ve gerici,
- 7) Geçit devri... oluşu...

Kıvılcımlı'nın burada saydığı bütün maddeler incelenmeyecek sadece finans-kapitalin oluşumunda başat rol oynadığı belirtilen ilk üç maddesi özetlenecektir.

Tekelleşme ve Finans Kapital

Kapitalin konsantrasyon ve merkezileşme süreçlerinden geçerek monopol çağına girişi serbest rekabetçi kapitalizmin zıddına dönüşü olarak görülür. Monopolün oluşmasının ilk aşamasında temel motif kapitalin organik bileşiminin büyümesidir. Rekabet dolayısıyla her gün daha fazla ve daha mükemmel aletler (teknik) kullanarak üretim yapmak zorunda kalan kapitalistler, üretime yatırılacak olan kapital miktarını arttırmak durumundadırlar. Halbuki değişir kapital, yani iş gücü için harcanan kapital, değişmez kapitalden çok daha az oranlarda artış gösterir. Bu kapitalin kârlılık oranını düşürmektedir; çünkü “bir memleketteki artı değer toplamı değişmez kapitale değil, değişir kapitale orantılıdır. Kâr oranı ise toplam kapitale oranla alınan kazançtır” (1974:32). Kârlılığın azalması üretime yatırılan

büyük kapitalden dolayı rekabeti olanaksızlaştırmaktadır. Bu durum kodaman kapitalistler arasında rekabet etmek yerine uzlaşma eğiliminin güçlenmesine neden olur. Kapitalistler arası uzlaşmanın bir başka nedeni ise artan değişmez sermaye miktarı yüzünden kapitalin değişik iş kolları arasında gezdirilmesinin olanaksızlaşmasıdır.

Monopolün oluşmasını sağlayan ikinci neden ise serbest rekabetin bizatihi kendisidir. Acımasız rekabet ortamı içinde piyasada varolan küçük kapitaller elimine olurlar; küçük üretim ortadan kalkmaya ve üretim kodaman kapitalistlerin eline geçmeye başlar. Kısaca rekabet dolayımıyla kapitaller büyüdükçe kapitalist işletmeler eksilir.

Monopolün kurulmasını sağlayan bir diğer faktör ise şirket yapılarının, ama özellikle anonim şirketlerin baskın model haline gelmesidir. Kodaman kapitalistler anonim (hisse senetli) şirketler sayesinde kârsızlaşmaya başlayan bir üretim kolundan hisse senetlerinin satılması yoluyla kolaylıkla çıkıp kârlılık oranı yüksek bir başka üretim alanına yatırım yapabilirler. Ayrıca anonim şirketlerin hukuksal yapısı da kodamanlar için avantajlar sunmaktadır. Şirkette hisse senetlerinin yarısına sahip olanlar şirkette oy ve egemenlik haklarını kontrolleri altında tutarlar. “... hisse senetli şirket, kocaman kapitalin egemenliğini güçlendiren ve garantileyen biricik sistemdir. Bu şirket bir kere kuruldu mu, onun kudretli eliyle memleket harmanından devşirilecek bereketli temettü hisselerinin (*divident*) hangi aksiyon (hisse senedi) dilimlerine sürülür kaymak olacağını kestirmek güç olmaz” (1974: 36-37).

Anonim şirketlerin “koca” kapitale sağladığı ikinci avantaj ise yavrulama ve işbirlikler yoluyla bütün bir üretim koluna hakim olabilmesi veya çeşitli üretim kollarında faaliyet gösterebilmesidir. Bu esneklik aynı zamanda kapitalin kâr eşitlemesi yapmasına da olanak tanımaktadır (1974:38).

Tekeleşmenin sonuçları iki yönlüdür: İlk olarak büyük kapitalin saltanatını kurarken ikinci olarak da kapitalist çelişkilerin azalmayıp artmasına neden olur. Yukarıda anlatılan mekanizmalar yoluyla tekelci sermaye bütün üretim kollarında hakimiyetini kurar. Hisse senetli şirket sisteminin verdiği avantajlarla kapitalini arttırmayı sürdürür. Kendi bünyesine katamadığı işletmeleri (“yabaniler”) ise hükmü altına alır; çünkü tekelci kapital ilk madde ve enerji kaynaklarının yanı sıra iş gücü, pazar, müşteri ve fiyatlar da

kontrolü altındadır.

Ancak bütün bu avantajlar kapitalist çelişkileri azaltmak bir yana arttırır; çünkü; “tekel rekabeti men edemez, kendi kendini yer” (1974:47). Öncelikle tekeller kısmidirler; yani faaliyet gösterdikleri alanda yabanilerin bulunması elzemdir. Bir tekelin artan talebi karşılayabilmek için yeni yatırımlar yapması gerekir; ancak bir süre sonra azalan talep yapılan yatırımın zarar haline dönüşmesine neden olabilir. Bu nedenle talebin arttığı dönemlerde ‘yabanilerin’ bulunması tekelin çıkarınadır. Öte yandan milli sınırlar içinde tamamen rakipsiz kalan tekel gözünü enternasyonal pazarlara dikecek ve dünya ölçeğinde diğer ülkelerin tekelleriyle rekabete girecektir.

İkinci olarak, tekeller geçicidirler, arz ve talep kanunlarıyla yönetilen kapitalizmde herhangi bir mala olan talep azaldığında kapitalistler kurdukları tekele dağıtırlar; çünkü kârlılık oranları azalmıştır. Dünya pazarlarında birbirleriyle rekabet halinde olan tekeller pazar paylarını arttırmak ya da yeni pazarlar kazanmak amacıyla ‘barışçıl dövüş’ yani dumping yaparlar. Bu iç pazarda suni olarak yükseltülen fiyatlar sayesinde edinilen kârlarla dış pazara maliyet fiyattan ucuz mal sürülmesi demektir. Ancak tekeller arası dumping savaşları her iki taraf tekelinin kârlarının da ‘berhava’ olmasına neden olur.

Son olarak, kapitalizmin en büyük çelişkileri, “özel mülkiyetten doğma üretim anarşisi ve eşitsiz gelişme ile ekonomi dengesizliği”(1974: 49), tekelci sermaye döneminde de geçerliliğini korumaktadır.

Üretim alanlarında yani endüstride meydana gelen tekelleşme sonrası en önemli gelişme banka temerküzü ve bankaların endüstri ile kaynaşarak finans-kapitali oluşturmasıdır. Bankacılık tekelleşmeden önce endüstrinin kredi ihtiyacını gidermek amacıyla kurulmuş aracılıklar olarak değerlendirilir. Ancak tekelci kapitalizm döneminde bankalar da konsantrasyona uğrarlar; büyük bankalar küçükleri yutmaya veya hegemonya altına almaya başlar. Banka sermayesi de tekelleşirken sanayi sermayesinin yöntemlerini kullanır: Hisse senedi satın almak, kredi açmak ve iştirakler veya iltihaklar yapmak. Kendi sektörlerinde monopolleşen bankalar endüstri ile birlikte bütün ekonomik hayata el atmakta gecikmezler. Bankaların sanayi içine girişi de anılan yöntemlerle olur. Kredi vermek için şirketlerin incelenmesi yoluyla tanınan endüstriyel şirket, yine kredi silahı sayesinde kontrol altına alınır. İşte

“Bankaların bu yeni rolleri ve endüstri kapitali ile çiftleşmesi **finans kapital** denilen ucubenin doğmasına varır. Bankalar, aracılık yapmaktan kontrolcülüğe ve hükmetmeğe geçerlerken, yavaş yavaş bütün kapitalizm ekonomisinin her dal bucağını kucaklarlar” (1974:59).

Finans kapitalin doğuşu beraberinde finans oligarşisinin de doğmasını sağlar. Finans oligarşisinin (mâli azlığın kumandasının) iki karakterinin altını çizmek gerekir: a) “Sınıf içinde doğan yeni zümre”. Kapitalizmin serbest rekabetçi döneminde başlıca iki sınıfın iktidarı söz konusuydu: Kapitalistler ve büyük arazi sahipleri. Bu dönemde iktidarın kontrolü bütün olarak bu üstün sınıfların kontrolü altındaydı. Halbuki tekeli kapitalizm döneminde üstün sınıflar içinde en varlıklıların kaynaşması sonucu oluşan finans kapital egemenliği, iktidarı da kontrolü altına almakta gecikmez. “Eski sömürücü sınıfların, bütün sınıfça egemenlikleri yerine, finans plütokrasisi (zenginlik iktidarı) herşeye vaziyet eder” (1974:68). b) “Sınıfın teşkilâtli zılgıtı demek olan devletin yeni karakteristiği...” Devlet içinde de oligarşi (azlığın kumandası) kurulur. Devlet gerek tekniğin sosyalleşme temayülünü önleyerek, gerekse verimsiz hale gelen teşebbüsleri özel kapitale yük olmaktan kurtararak, genel kapital çıkarına uygun bir surette işletmek için bizzat kapitalistliğe başlar: Devlet kapitalizmi budur”. Devlet zarar eden özel kapitalist işletmeleri satın alır, geniş çaplı altyapı ve savunma harcamalarının yapılabilmesi için ödünçler alır. Devletin finans kapitale nüfuz etmesi sonucu finans kapital de devlete nüfus eder. Finans kapital bir yandan kendi temsilcilerini millet meclisine yollarken eski devlet erkânı da finans kapitalin şirketlerinde istihdam edilir. Uluslararası arenada pazar arayışı ve nüfuz bölgelerinin kuruluşu amacıyla devletin askeri ve ekonomik bütün olanakları seferber edilir.

Finans kapitalin ana karakteristiği bütün büyük kapitallerin birleşerek bir senteze varmalarıdır. Finans kapital bankalar ve endüstri arasında basit bir iş bölümü demek değildir. Tersine bu iki sektörde kurulan tekellerin kaynaşmasıyla oluşan bir bileşimdir, sentezdir; birleşen kapitaller kendi zümre özelliklerini taşımazlar, başkalarıdır (1974:76). İkinci ana karakteristiği ise çelişkileri kaldırmak bir yana büyütmesidir. Varolan bütün tekelciliğine rağmen finans kapital kapitalizmin iç çelişkilerini ortadan kaldıramaz. Pazar ve değer kanunu hükmünü sürdürmeye devam ederken üretimin sosyalleşmesi özel kişi mülkiyetine sığdıramayacak kadar artar.

Finans oligarşisi devletten kültüre kadar her alanda hakimiyeti eline geçirdiği için, rekabetçi kapitalizmde demokrasi demagojisiyle üstü örtülebilen burjuva diktatoryası, netleşir; siyaset sınıf sınıfa karşı denilecek kadar basitleşir. Sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi ve basitleşmesi sistemin elastikiyetini ortadan kaldırır.

Finans kapitalin üçüncü önemli bileşeni meta ihracı yerine kapital ihracı yapmasıdır. Bunun başlıca iki temel nedeni vardır: İç pazarın daralması ve memleketler arasında yapılan gümrük savaşlarıdır. Tekelin fiyatları tek taraflı olarak belirlemesi ve suni olarak yükseltmesi iç talebin azalmasına yol açar. Öte yandan enflasyon yoluyla işçi ücretlerinin azaltılması ve malların fiyatlarının yükseltilmesi de satın alma gücünde düşmeye sebep olur. Bu faktörlere kapitalin organik bileşiminin yükselmesi de eklendiğinde finans kapitalin dış pazarlar araması doğaldır. Finans kapital talepte meydana gelen düşmeye üretimi azaltarak yanıt veremez; çünkü kapitalizm "*geniş, yeneden üretim rejimidir*" (1974:85). Bütün bu şartlar finans kapitali yeni pazarlar aramaya ve dolayısıyla da kendi iç pazarını da diğer ülke tekellerine karşı korumaya sevk eder. Bu gümrük korumacılığı metaların dolaşımını zorlaştırır; ancak aynı zorluk kapital için geçerli değildir. Geri kalmış ülkelerin kapitalistleşmesi beraberinde bir çok yeni ve pahalı yatırımı getirdiğinden kapital ihracı önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Kapital ihracında başlıca üç yol bulunmaktadır: devletlere ödünç (*istikraz*) vermek, banka kapitali göndermek, sınai ticari kapital göndermek. Kapital ihracı üç sonucu doğurur: Kapital ihracını takiben meta ihracını da arttırması, kapitalizmi bütün dünyaya yayması ve kapital ihracındaki eşitsizlik yüzünden sömürgelerin paylaşılması için kapitalist ülkeler arasındaki rekabeti ve çelişkileri büyütmesi (1974:91).

Finans Kapital ve Türkiye

Kıvılcımlı Türkiye'de kapitalizmin finans kapital aşamasında olduğundan şüphe duymamaktadır. Lenin'in saydığı yedi şartın bazıları eksik gibi görünse de, en azından Kıvılcımlı'nın yaşadığı dönemde, Kıvılcımlı Türkiye burjuvazisini finans oligarşisi olarak nitelemekte tereddüt etmiyor. 1965 yılında basılan *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi* (1974a) adlı kitabında 1935'te yazdığı kitaba sürekli referansta bulunuyor; hatta yer yer aktarmalar yapıyor.

Bu bağlamda Kıvılcımlı Türkiye’de finans kapitalin varlığını ispatlarken en öne çıkardığı ilke üretimde tekelin, monopolün kurulması oluyor (1997:14). İkinci öne çıkardığı ilke ise finans kapitalin teşekkülü sonrası oligarklar ve plütokratlar³ sisteminin oluşması, finans kapitalistlerin devletten kültür hayatına toplumun bütün sahalarında egemenliklerini tesis etmeleri oluyor. Altı çizilmesi gereken nokta ise finans kapitalin temel özelliklerinden olan sermaye ihracının ikincil önemde görülmesidir. Zaten finans kapital sisteminin varlığı bir ülkenin iç ilişkileri bağlamında temellendiriliyor (1997:17). Türkiye’nin ekonomisinin tekelci yapıda olması ve yeryüzünün emperyalist devletlerce zaten paylaşılmış bulunması Türkiye’nin sermaye ihracı yapmasını güçleştiren etmenler olarak değerlendiriliyor.

Kıvılcımlı, “Türkiye’de finans kapitalin Batı’dan hemen hemen yarım yüzyıl önce tahakkümüne” teşebbüs ettiğini belirtiyor: “**Finans - Kapital** safhası. Finans - Kapital safhası, serbest rekabetçiliğin tersine **tekelci** bir safha. Bu: Batı kapitalizminin çöküş safhasıdır. Böylece, Osmanlı Batı’ya yöneldiğinde, demek oluyor ki, çöküş halinde olan iki toplum birbiri ile temasa geliyordu. Buna sosyal rezonans diyoruz. Yerli tefeci sermayemiz ile Batı’nın Finans Kapitali kaynaşıyorlardı.” 1849 yılında kurulan Şirket-i Hayriye finans kapital örgütlenmesinin bir biçimi olarak değerlendiriliyor.⁴ Üstelik bu açılış, üretim yapılan fabrikalar kurulmadan yani kapitalizmin serbest rekabetçi dönemi yaşanmadan yapılıyor⁵ (1997:23).

Kırım Savaşı’nı izleyen dönemde Batı’dan alınan istikrazlar, demiryolları yapımı için tanınan ayrıcalıklar Batı’nın ülkeye sermaye ihracı olarak değerlendiriliyor. Bu süreç 1881 yılında Düyun-u Umumiye’nin kurulmasıyla doruk noktasına ulaşıyor. “...Türkiye ilk Meşrutiyet Hürriyet Devrimini yapıncaya kadar, bir yandan 52 yabancı Finans kapitalist müessese gelmiş Türkiye’nin çeşitli ekonomik alanlarına el koymuş. Öte yandan da Düyun-u Umumiye gelmiş...” (1997:25) Böylece Türkiye yirminci yüzyılın başında bütün ekonomi kaynaklarıyla yabancı finans kapital tahakkümü altına girmiş

³ “Plütokrazi (Plutos zenginlik; kratos: iktidardan) zenginlerin iktidarı”(1974:68) olarak kullanılmaktadır. Egemen sınıf içinde hakim zümreyi oluşturan finans kapitalistler plütokratlar olarak değerlendirilmektedir.

⁴ Kıvılcımlı’nın Şirketi Hayriye’yi finans kapital olarak nitelerken dikkate aldığı ilke finans kapitalin şirketler, kumpanyalar şeklinde örgütlenmesidir.

bulunmaktadır.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyetin ilk dönemi, yabancı finans kapital ve onun Türkiye'deki ajanları kompradorlara (levantenlere) tedbir almak amacıyla biçimleniyor (1997:29). Bu amaçla İş Bankası kuruluyor; kurucuları modern kapitalist değil, devlet sınıflarının (sünuf-u devlet) temsilcisidirler.⁶ Tefeci bezirgan sermayenin temsilcileri de bu kurucular listesi içinde yer alsalar da para koymamışlar ve yönetim kuruluna alınmamışlar (1997:31).

Ancak 'büyük bir samimiyetle' yabancı finans kapital ve levantenlerin egemenliğini kırmak için kurulan İş Bankası çok kısa bir zaman diliminde süratle büyümüş ve faaliyet gösterdiği alanda tekel olmayı başarmıştır. 1929 yılına gelindiğinde finans kapitalin, İş Bankası özelinde, Türkiye'de korkunç bir güç kazandığı görülüyor. "İhtimal Hristiyan dininde **Teslis** (*Üçlül Tanrı*) bulunduğu için oralarda banka sayısı birden fazla oluyor. Türkiye'nin "**vahdaniyetçiliği**" bankacılığımızda dahi gözükür: İş Bankası..." (1974: 60).

Türkiye sermayesinin ihrac yapıp yapmadığı bir başka sorun olarak ortada durmaktadır; finans kapitalin alameti farikalarından biri de sermaye ihracıdır. Doktor, İş Bankası'nın olanakları ölçüsünde sermaye ihracı yaptığı kanaatindedir. Öte yandan kapitalizme geç gelmiş bir ülke olan Türkiye'nin sermaye ihracı yoluyla pazar kazanması ve çeşitli avantajlar elde etmesi emperyalizm konağında bulunan dünyamızda mümkün olamamaktadır. "İş Bankası mesela Hannover'de, yahut Mısır'da şubeler açmıştı. Bir bankanın şube açması sermaye ihracıdır. Tabii kediyeye göre budur. Türkiye'nin finans kapitali bu kadar acabilir" (1997:42). Doktor finans kapital tanımının ilk yapıldığı günden bu yana sermaye ihracının karakterinin değiştiğini belirtir. "Süper-emperyalist" Amerika'nın sermaye ihracı yoluyla diğer emperyalist devletlerin firmalarını bile iflase sürüklediğinin altını çizerek. Finans kapitalin temeli üretim tekelidir, monopoldür ve bunun Türkiye'de bulunduğunu

⁵ Kıvılcımlı, serbest rekabetçi kapitalizmin Türkiye'de gelişmemesinin temel nedeni olarak "tefeci-bezirgan sermaye"nin aşırı gelişmişliğini ileri sürer. Aslında bu kategori, tefeci bezirgan sermaye, ayrıca incelenmesi gerekir, dolayısıyla da başka bir yazının konusudur.

⁶ Sünufu devlet Kıvılcımlı'nın Türkiye çözümlerinde önemli bir yer tutar. Devlet sınıfları Seyfiyye, İlmiyye, Mülkiyye ve Kalemîyye'den oluşur; özellikle cumhuriyetin kuruluş çalışmaları sırasında burjuva ideolojisinin önderliğinde vurucu güç olarak görev alırlar.

belirtir.

Finans oligarşisi ve plütokrasinin varlığı ise Türkiye’de yadsınamaz bir gerçek olarak görülüyor. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri devlet ve finans kapitalin kaynaşmışlıkları çeşitli örneklerle gösteriliyor: “İş Bankası’nın sabık umum müdürü Celal, 5 yıldan beri Ekonomi Bakanı Bayar sıfatıyla Türkiye’nin ekonomi-politik müdürü olmuş” (1997:36). “28 sanayi şirketinde 20 mebus, 38 bankada 31 mebus var. Yani hemen hemen her büyük şirketin Millet Meclisinde bir mebusu var” (1974:71).⁷

Finans Kapital Analizi ve Strateji Arayışları

Kıvılcımlı’nın hakim sınıf olarak finans kapitali tanımlaması politik eylemleri için de bir kalkış noktasıdır. Kıvılcımlı’da politik eylemin amacı iktidarı ele geçirmektir. Bu analiz kendisini 1960’ların baskın eğilimi olan MDD çizgisiyle bazı noktalarda yakınlaştırırken bazı noktalarda ayırır. MDD çizgisine göre Türkiye’de egemen sınıf işbirlikçi sermaye-feodal mütegalibe ikizinden oluşmaktadır (Belli, 1970:17). Bu sınıfa karşı toplumun bütün kesimleri bir cephe oluşturabilir ve yarım kalmış demokratik devrim tamamlanabilir, hatta tamamlanmalıdır. Belirlenen bu devrim stratejisi içinde en önemli rolü asker-sivil aydın zümre ve millî burjuvazi oynamaktadır.

Kıvılcımlı’da politik iktidarın elde edilmesi temel amaçtır. Bu amaçla devrim stratejisi belirlenirken üç faktör hesaba katılmalıdır: Özgüç, yedek güçler ve Türkiye özelinde vurucu güç. Kıvılcımlı’da devrimin özgücü her zaman işçi sınıfıdır; sadece yedek güçler devrimin hangi aşamasında bulunduğuna göre değişim gösterirler. Örneğin demokratik devrim aşamasında beliren ittifaklar zinciri içinde orta ve fakir köylülük yer alabiliyorken, sosyalist devrim konağında sadece fakir köylülük devrimci cephe içinde yer bulabiliyor.

Vurucu güç tanımlaması ise Kıvılcımlı’nın tarih tezinden kaynaklanır (1974b:49). Sünufu Devlet dediği dört sınıf (Kalemiyye, İlmîyye, Seyfiyye ve Maliyye) Osmanlı İmparatorluğu’nu 400 sene boyunca yönetmiş ve memleket her tehlikeye girdiğinde devleti kurtarmak motifıyla sorumluluk almışlardır.

⁷ Bu veriler 1929 senesine aittir.

Ancak bu sınıflar modern sınıf olmadıkları için muhakkak bir modern sınıfın güdümüne girmeğe meylederler. “Birinci Kuvayı Milliye” savaşında da böyle olmuştur, “27 Mayıs Devrimi’nde de” (1995:256). Her iki olayda da işçi sınıfı önderliği eline geçirememiştir. Karşı devrimci güçlerin özgücü ise finans kapitaldir, finans kapital ise kendi yedek gücü antika tefeci bezirgan sermaye⁸ ve derebeyi artıkları dışında tüm milleti sömüren bir oluşumdur. Demokratik devrim hâlâ tamamlanmayı beklemektedir. Kıvılcımlı’nın 12 Mart darbesini selamladığı “Ordu Kılıcını Attı” (1995:259) yazısı bu vurucu gücün harekete geçtiğini sanmasından kaynaklanır.⁹

Kıvılcımlı’nın MDD’e karşı önerdiği İkinci Kuvayı Milliye savaşdır: “Türkiye’nin bağımsızlığının, kalkınmasının, kurtuluşunun tek yolu budur; işçi sınıfı önderliğinde finans kapital dışında bütün milletçe bu seferberliğe girmek” (1997:65). Zaten finans kapital analizi bu tarz geniş bir demokratik cephenin kurulmasına da yardımcı olacak özellikler taşımaktadır. Finans oligarşisinin varlığı burjuvazi içinde de sömürülen kesimlerin varlığını göstermektedir, “yabancılar” ya elimine edilip proleterleştirilmişler ya da hakim finans oligarşisine bağımlı hale getirilmişlerdir. Öte yandan devrimci barutunu 19.yüzyılda tüketen burjuvazinin ilerici bir devrime önderlik edebilmesi, kapitalizmin içinde bulunduğu emperyalizm çağında mümkün değildir. Demokratik devrim hâlâ tamamlanmayı beklemektedir.

Devir, aşamalı devrim anlayışının devridir. Sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, milliyetçilikle bezenmiş bir anti-emperyalizm yaratmış, ortaya “üçüncü yolcular” adı altında bir kesim çıkmıştır.¹⁰ Türkiye özelinde ise 27 Mayıs ihtilali sosyalist güçleri önemli ölçüde etkilemiş, “ordu” (*şinde güçler ya da Kıvılcımlı özelinde vurucu güçler*) devrim tartışmalarında ön sıraya yerleşmiştir. Sovyetler Birliği’nin barış içinde bir arada yaşama prensibi, daha İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulamaya sokulan demokratik cephe stratejisinin devamı Türkiye sosyalizminin içinde MDD akımının baskınlığını destekleyici etkiler yapmıştır.

⁸ Doktor antik sıfatı yerine antika sıfatını kullanır. Bu tefeci bezirgan sermaye ise ticaret sermayesidir, ancak kapitalizmin ticari sermayesi değildir. Antik tarih içinde üretime-de elini atmış bir kategoridir.

⁹ Ancak bu yazı Kıvılcımlı’ya karşı haksız eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. O dönemde sol içinde hemen hemen herkes sol bir darbe beklemektedir. Kıvılcımlı’yı bu konuda eleştirenler nedense kendi tutumlarını aynı netlikle eleştirmeyi becerememişlerdir.

Doktor'un finans kapital analizinin ikinci etkisi devletçilik karşıtı tutumudur. Bu devletçilik karşıtı konumlanışın iki temeli vardır. İlk olarak, “Finans kapital çağında... **devletin** içinde OLİGARŞİ azlığın kumandanlığı vardır. Kapitalist devlet, gerek tekniğin sosyalleşme eğilimini önlemek, gerekse verimsiz duruma düşen girişkinlikleri özel kapitale yük olmaktan kurtararak genel kapital çıkarına uygunca işletmek için, kendisi kapitalistliğe başlar” (1974a:225). Devletin büyük masrafları (altyapı yatırımları, savunma politikaları vb.) ve alınan ödünçler devlet finans kapitale sıkı sıkıya bağlanır.

İkinci olarak, Kıvılcımlı'ya göre “Türkiye için devletçilik en az beşyüz yıllık... bir tarihsel ve sosyal olayın geleneğidir. İlk Türkiye devletini kuran Osman Gazi devletçi idi; imparatorluğu kuran Fatih Mehmet devletçi idi; birinci Meşrutiyeti ilan eden Abdülhamit devletçi idi; hürriyeti tekeline alan İttihat ve Terakki Fırkası devletçi oldu; Cumhuriyeti tekeline alan Halk Partisi devletçidir” (1974a:213). Devletçiliği savunmak sosyalist olmak için yetmemektedir, devletçiliğin faaliyetlerine ve yarattıklarına bakmak gerekmektedir. Kıvılcımlı'nın gördüğü ise devlet eliyle burjuva daha doğrusu finans kapitalist yaratılmasıdır. Ayrıca devletçilik 1970'lerin sonlarına kadar sınıfsız, çelişmesiz bir toplum söylemlerine hem payanda olarak kullanılmaktadır, hem de bu çelişmesiz topluma varışın en önemli faktörü olarak görülmüştür. Türkiye'de finans kapital egemenliğini sıkı biçimde savunan Kıvılcımlı'nın bu devletçilik söylemlerini eleştirmesi son derece doğaldır.

Devletçilik karşıtı söylem *Yön*'ün savunduğu devletçiliğe bir karşıtlığı da ifade eder.¹¹ Hakim zümre finans kapital olduğuna göre devlet de finans kapitalin bir aracıdır. Devlet, kapitalist fideliği olarak kullanılmaktadır; bir çeşit devlet kapitalizmi uygulaması söz konusudur (1974a:225). Birinci Kuvay-ı Milliye Savaşı sonrası burjuvazinin egemenliğine meyleden sünufu devletimiz süratle finans kapitalist yaratmaya başlamıştır. Dönem emperyalizm dönemidir ve serbest rekabetçi kapitalizmin girişimci ve adı üstünde

¹⁰ Özellikle, Albay Nasır'ın darbesi Türkiye içinde yankısını bulmuş, vurucu güçler, zinde güçler tanımlamaları her tarafı sarmıştır.

rekabetçi kapitalistinin yaratılması olanaksızdır.

Sonuç

Kıvılcımlı'ya göre Türkiye'de hakim yapı tekelci kapitalizmdir. Tekelci kapitalizmin varlığının anlaşılması için bakılacak en önemli yer, üretimde monopolün kurulu olup olmadığıdır. Sermaye ihracı finans kapitalin dış ilişkileri başlığı altında incelenmelidir. Öne çıkarılması gereken, bir ülkenin iç ekonomik yapısının irdelenmesidir.

Kıvılcımlı'nın bir diğer savı da finans kapitalin Türkiye'de Avrupa'dan yarım yüzyıl önce vuku bulmasıdır. Osmanlı ekonomisi şirketler ve kumpanyalar yoluyla, ki bu tip biçimler finans kapitalin işleyişi açısından en uygun olanlardır, tekel oluşturmuş ve ülkenin bütün ekonomik kaynaklarına el koyabilmişlerdir. Üstelik bu yapılar, yabancı finans kapitalle iç içe gelişim göstermiştir.

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında yabancı finans kapital tahakkümüne karşı tedbir alınmak istenmiş ve İş Bankası "sünufu devletimiz" tarafından kurdurulmuştur. Ancak kuruluşundan çok kısa bir zaman sonra tekelleşen İş Bankası çok çeşitli üretim dallarında faaliyet göstermeye başlamış ve endüstri sermayesiyle kaynaşabilmiştir. Üstelik çağın emperyalist yapısının elverdiği ölçüde de sermaye ihracı yapabilmektedir.

Kıvılcımlı'nın Türkiye'yi emperyalist sektörde yer alan, ancak kendisi emperyalist olmayan bir ülke olarak değerlendirdiği söylenebilir.¹² Türkiye'yi emperyalist sektöre sokan ise hakim egemen sınıf yani finans kapitaldir. Bu emperyalist sektör içine doğal olarak Ortak Pazar da girmektedir.¹³

Kıvılcımlı, politik strateji arayışlarında yapılacak devrimin özgücü olarak hep

¹¹ Kıvılcımlı Yön'ü eski Kadro hareketinin bir devamı sayar. Kadro hareketine karşı son derece acımasızdır; çünkü Kadrocuların çekirdek kadrosunu TKP'den ayrılıp parti belgelerini polise teslim eden Şevket Süreyya, Vedat Nedim gibi şahıslar oluşturmaktadır. Kıvılcımlı özellikle Şevket Süreyya'ya saldırmaktadır. "Bizim bildiğimiz kadarıyla <Kadronun Kadroları>: Önce modern işçi sınıfımıza ideolog kesilmek istemişlerdi. 1926 yılında papuçları ellerine verilince <Devlet kadrosuna>, sırf karınlarını doyurmak için <Yön> almışlardır." (1974a:215)

¹² O zamanki tartışmalar içinde Türkiye içeride emperyalist, dışarıda ise yarı-sömürge olarak nitelenebilmiştir.

¹³ Kıvılcımlı Ortak Pazar'ı, Avrupa finans kapitalinin "Süper emperyalist Amerika'ya" karşı savunma refleksi olarak değerlendirir.

işçi sınıfını görmüş; denklemin karşı tarafına da finans kapital önderliğini yerleştirmiştir. Zaten finans kapital zümresi iktidarı bir an için alabilen Türkiye'nin pratik devrim orijinallığı, vurucu gücü yozlaştırabilmiş, genişlemesi için kullanabilmiştir.

Kıvılcımlı'nın devletçilik karşıtlığı da finans kapital egemenliği temelinde yükselir. Finans kapital ekonomik temelde olduğu kadar toplumsal hayatın çeşitli alanlarında da egemenliğini kabul ettirir. Oluşan finans oligarşisi devlet içinde de dizginleri eline almakta çok gecikmez. Bu nedenle emperyalizm çağında kendinden menkul, içeriği doldurulmamış ve işçi sınıfının ilk önce yokluğu sonra bilinçsizliği temeli üstüne yükselen bir devletçilik savunusu finans kapitalin ekmeğine yağ sürmekten başka bir işe yaramaz.

Sonuç olarak, Kıvılcımlı o dönemin baskın analizlerinden¹⁴ farklı bir yaklaşımla ortaya çıkmış; ancak bu farklılık kendisini politik eylemlilik düzeyinde gösterememiştir. Dönemin baskın akımlarının savunduğu bazı kavramlar değişik versiyonlarıyla Kıvılcımlı'nın teorisi içinde mevcut olsa da konjonktürün de zorlamasının bir sonucu olarak ağır ve haklı biçimde eleştirdiği bu akımlarının stratejilerinin dışına çıkamamıştır. Kıvılcımlı'nın bütün bu konularda temel vurgusu, teori ezberciliğine ve kopyacılığa karşı olmak ve Türkiye'nin kendine özgü, teoriye uymayan yanları varsa (ki kendisi olduğu kanaatindedir) ortaya çıkarabilmektir. Ne kadar başarılı olduğu ayrı bir tartışmanın konusudur. Kıvılcımlı Türkiye solu içinde baskın bir damarı etkileyen ve o damardan geri beslenen bir sosyalist olarak değerlendirilebilir.

¹⁴ İşçi sınıfının yokluğu ya da cılızlığı, komprador burjuvazinin baskın egemen sınıf olması vb.

Kaynaklar

- Belli, M. (1970). *Yazılar 1965-1970*, Ankara: Sol.
- Kıvılcımlı, H. (1974). *Emperyalizm: Geberen Kapitalizm*, İstanbul: Tarih ve Devrim.
- Kıvılcımlı, H. (1974a) *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, İstanbul: Tarih ve Devrim.
- Kıvılcımlı, H (1974b) *Tarih Tezi*, İstanbul: Tarih ve Devrim.
- Kıvılcımlı, H (1978) *Devrim Zorlaması Demokratik Zortlama*, Ankara: Derleniş.
- Kıvılcımlı, H (1989). *Dev-Genç Seminerleri*, İstanbul: Kıvılcım.
- Kıvılcımlı, H (1993) *Türkiye'de Sınıflar ve Politika*. İstanbul: Derleniş.
- Kıvılcımlı, H. (1995) *Sosyalist Gazetesi Yazılar*. İstanbul: Diyalektik.
- Kıvılcımlı, H. (1997) *Finans-Kapital ve Türkiye*. İstanbul: Derleniş.
- Kıvılcımlı, H (2000). *Üç Seminer*, İstanbul: Derleniş.
- Lenin, V. İ. (1969) *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. çev. Cemal Süreya
Ankara: Sol.